

Ivan Ivanovitshin ja Ivan Nikiforovitshin naapuruus- suhteet vaiko lännen ja idän ikuinen taistelu?

Aleksandr I. Rupasov: Sovetsko-finljandskije otnoshenija. Seredina 1920-h – natshalo 1930-h gg. Jevropejskij dom, Sankt-Peterburg 2001. 308 s.

O.N. Ken, A.I. Rupasov, Politbjuro TsK VKP(b) i otnoshenija SSSR s zapadnymi sosednimi gosudarstvami. Tshast I, 1928–1934. Jevropejskij dom, Sankt-Peterburg 2000. 701 s.

A.I. Rupasov, A.N. Tshistikov, Sovetsko-finljandskaja granitsa 1918–1938. Jevropejskij dom, Sankt-Peterburg 2000. 163 s.

■ Kun Neuvostoliitto vuonna 1939 valmistautui hyökkäämään Suomeen, propagandamiehet saivat tehtäväkseen laatia lyhyen Suomen historian, jossa maan porvarillisen hallituksen synnit lueteltiin ja jota sitten käytettiin argumenttina osoitettaessa, miksi naapurimaa oli ansainnut ne voimaperäiset rauhantoimet, joihin neuvostohallitus oli ryhtynyt auttaakseen naapurimaan kansaa kukistamaan sortajansa.

Tehtävästään johtuen tämä historiantulkinta oli sangen selväpiirteinen: talvisodan syynä oli Suomen hallituksen politiikka. Se harjoitti loputonta vihanpitoa, mikä esti luottamuksen syntymisen ja huipentui lopulta sotaan. Muodossa tai toisessa tulkinta on tietysti historian vaiheessa mennyt Suomessakin tietyille piireille kaupaksi, ei vähiten ns. älymystölle.

Viralliset neuvostosapluunat kahlitsivat tunnetusti tutkijoita aina kommunismin romahdukseen saakka. Ne, jotka itäisessä naapurimaassamme kirjoittivat Suomen ja Neuvostoliiton suhteista 20–30-luvuilla, oli kahlittu kaavaan, joka syntyi talvisodan aaton tilaustyönä.

”Talvisodan taustan” näkökulma ei ole tuntematon Suomesakaan. Kiusaus lukea historiaa väärään suuntaan on suuri joka maassa.

Sitäkin ilahduttavampaa on havaita, että naapurimaassa löytyy tutkijoita, jotka ovat toden teolla kyenneet irrottautumaan vanhoista kaavoista ja käsittelemään maidemme välisiä suhteita aidosta tutkijan perspektiivistä. Erityisesti asia koskee Aleksandr I. Rupasovin teosta *Sovetsko-finljandskije otnoshenija. Seredina 1920-b. natsbalo 1930-b gg.* (Neuvostoliittolais-suomalaiset suhteet 1920-luvun puolivälistä 1930-luvun alkuun).

Monikaan lukija tuskin odottaa kovin paljon teokselta, joka keskittyy tämänlaiseen vähäpätöiseltä tuntuvaan ajanjaksoon. Meillähän tutkimus on jo varsin tarkoin penkonut omat ja useiden muiden maiden diplomaattiasiakirjat. Lehdistön ja Venäjän arkistoista ei ole ollut syytä odottaa mitään sellaista, joka olennaisesti muuttaisi kokonaiskuvaa. Olemme voineet rauhallisin mielin odottaa, milloin venäläinen tutkimus saavuttaa sen tason, jonka meillä viitoittivat ennen muuta Keijo Korhosen standarditeokset jo muutama vuosikymmen sitten.

On iloinen yllätys, että nuoremman polven tutkija Rupasov on kyennyt luomaan aiheestaan sängen tuoreen kuvan, jossa tapahtumien kulku on tarkasteltu molempien puolien näkökulmasta ja asiat on suhteutettu omaan aikaansa – eikä esimerkiksi kymmenen vuoden takaiseen tulevaisuuteen. Rupasovin etuna on, että hän on kyennyt käyttämään

paitsi suomalaisia ja venäläisiä, myös Baltian maiden ja Puolan – ja jopa Tshekkoslovakian asiaankuuluvia lähteitä. Kielitaidon puolesta myös englantia, saksa, ranska ja latina näyttävät sujuvan.

Erityisesti kannattaa käytettyjen lähteiden joukossa mainita politbyroon taso, jolta Rupasov on – yhdessä Oleg Kenin kanssa – tarkastellut Itämeren piirin problematiikkaa laajemminkin. Ikävä kyllä, NKVD:n asiakirjat ovat pysyneet tutkijan ulottumattomissa, eikä hän ole myöskään käyttänyt sotilaallisia asiakirjoja, mistä on tosin V.N. Baryshnikov tahollaan pitänyt huolen. Kirjallisuuden osalta suomalainen lukija huomaa monta teosta, jotka olisi voinut ottaa mukaan lähdeluetteloon (se teoksesta puuttuu!) ja hätkähdyttävää on huomata, että Keijo Korhosenkin teoksiin viitataan vain pari kertaa. Tämä ei ole kuitenkaan niin suuri puute kuin luulisi, sillä tekijällä on ollut käytössään samat lähteet kuin Korhosella ja lisäksi paljon muutakin. Oudon vaikutuksen suomalaiseen lukijaan tekee se, ettei Rupasov lainkaan viittaa venäläisten kollegoidensa V.N. Baryshnikovin tai Juri Kilinin teoksiin. Kirjaa lukiessa kyllä vakuuttuu siitä, ettei ainakaan Baryshnikovin vanhakantaisella teoksella olisi ollut paljoa annettavaa, mutta olisihan sen kommentointi edistänyt tieteellistä keskustelua.

Rupasovin kirja keskittyy tutkimuksessaan diplomaattiseen kanssakäymiseen, mutta ei ehdy asettamaan diplomaatteja maailman navaksi, vaan pyrkii suhteuttamaan

nämä sekä omaan yhteiskuntaansa että laajempaan eurooppalaiseen toimintaympäristöön. Tässä hän mielestäni onnistuu varsin kohtuullisesti. Kirjan herkullisinta antia ovat venäläisten diplomaattien luonnehdinnat suomalaisista kollegoistaan ja suomalaisista yleensä. Neuvostoaikana tätä ainesta näkyi vain vilahduksittain lähdejulkaisuissa. Rupasov ei kuitenkaan erehdy pitämään neuvosto-osapuolta korkeamman viisauden haltijana, kuten neuvostoaikana aina tehtiin. Ulkoasian kansankomissariaatissa ei useinkaan tajuttu realistisesti omien toimien vaikutusta naapurimaassa, toimittiin tökerösti, pyrkien esimerkiksi pelottelemaan tai kiristämään ja niin edelleen. Kominternin (esim. O.V. Kuusinen) analyysien taso taas oli pelkän fantasiakirjallisuuden asteella. Niinpä 1930-luvun alkuvuosiina ulkoasiain kansankomissariaatissa saatiinkin yhä uudelleen todeta, ettei Suomesta saa mitään tulkua.

Rupasovin käsittelemä aika sisältää paljon dramatiikkaa, mikä jälkepäin on usein unohdettu. Saksan epäonnistunut vallankaappaus 1923, Viron vastaava seuraavana vuonna, kollektivisointi, loikkarien kohtalo, Itä-Karjalan kysymys, Neuvostodumpingin vastainen maailmanlaajuinen kampanja, Lapuan liike ja monet muut asiat vaikuttivat taustalla, kun diplomaatit työskentelivät balttilaisen pyöreän pöydän, Kansainliiton erityistakeiden, Litvinovin pöytäkirjan, Pohjolan Locarnon, hyökkäämättömyyssopimuksen ja epäluokisten juridisten ja taloudellisten ongelmien parissa. Neuvostoliit-

ton ja Saksan Rapallo-yhteistyö, Ranskan ja Englannin vaikutusvalta, Ruotsin uumoiltu revansismi ja pikkuvaltioiden ”kääpiöimperialismi” kuuluivat neuvostodiplomaattien maailmankuvan peruspylväisiin. Vaikka Rupasov väittääkin Rapallo-yhteistyötä hiipuvaksi, ei hän erehdy tekemään Saksasta – Neuvostoliiton tuon ajan parhaasta ja ainoasta ystävästä – Suomen politiikan napaa kuten neuvostoaikana saatettiin tehdä.

Keskikipitkän keston vaikuttavia tekijöitä olivat myös sellaiset seikat kuin suomalaisten ryssäviha – jota voitiin joidenkin tarkkailijoiden mielestä täysin verrata puolalaisten vastaavaan asenteseen – ja maantieteelliset rajat, jotka asettivat punalippuisen neuvostolaivaston kovin ahtaaseen poukamaan Suomenlahden perällä. Rupasov noteeraa Itä-Karjalan kysymyksen ja ”Vihan veljet” -salaseurankin. Edellisen hän on nähdäkseni aivan oikein osannut panna omalle paikalleen suomalaisten tavoitteissa sen sijaan että olisi ennustanut Suomen valloituspolitiikkaa jatkosodan perspektiivistä, jälkimmäinen taas on tyylinäytteineen asianmukaisesti sijoitettu alaviitteeseen. Muuan murheenkryyni olivat suomalaiset poliittiset emigrantit, jotka olivat suhteiden häirikköjä ja onnistuivatkin saamaan yhtä ja toista aikaan, esimerkiksi lehtikirjoittelun alalla, kuten tekijä on osoittanut.

Diplomaatit olivat tietenkin vain yksi rengas kansainvälisen vuorovaikutuksen ketjussa. Suuren luokan linjaratkaisut tehtiin ylempänä. Rupasov osoittaa, että varsin usein asiat

viettiin kommunistisen puolueen politbyroon tasolle, ja itse Stalin osallistui asian ratkaisuun aina silloin tällöin. Suomi ei kuitenkaan ollut eturivin maita Neuvostoliiton kiinnostuksen kohteissa. Vaikka suhteet voitiin muutamaan otteeseen todeta hyväksikin, eivät ne edes huonoimmillaan – Inkerin karkotusten aiheuttaman kriisin aikaan vuonna 1931 – aiheuttaneet todellista hälytystä Kremlissä. Noottienvaihdossa ajaututtiin yhä kiivaammalle tasolle molemminpuolisten harkitsemattomuuksien ansiota ja tämä oli omiaan turmelemaan suhteita, mutta asian vaikutus jäi toki väliaikaiseksi.

Neuvostoarvion mukaan Suomi pyrkikin toisaalta taroituksella välttämään mielikuvaa hyvistä suhteista, samoin kuin tietysti kriisiytyneistäkin suhteista. Neuvosto-osapuoli taas kuvitteli voivansa vaikuttaa naapuriin muun muassa taloudellisia etuja vilauttamalla – tai niitä pihtaamalla. Vaikka Suomessa – naapurin yllätykseksi – osoittautuikin olevan innokas vuorineuvospuolue, joka olisi halunnut yhteistyötä, saattanee tehdä sen johtopäätöksen, että taloussuhteilla ei ollut paljon mahdollisuuksia, kun osoittautui, että niitä voitiin koska tahansa käyttää politiikan välikappaleina.

Neuvostoliitto aloitti 30-luvun alun jälkeen kampanjan vaikutusvaltansa voimistamiseksi Suomessa, mutta aivan ilmeisesti se kuvitteli liikoja itsestään. Suomalaiset eivät hyväksyneet ajatusta, että valtit olisivat olleet naapurin käsissä. On myös muistettava, että stalinistisen diktatuurin raa-

kuudet vain kumuloituivat 30-luvun loppua kohti mentäessä ja suomalaista verta vuoti itärajan takana kuin sodassa ikään. Ystävällisten ja läheisten suhteiden luominen olisi ollut ajatuksenakin irvokas. Terrorin huippuvuodet jäivät kuitenkin tämän kirjan ulkopuolelle.

Rupasovin teos on sangen ansiokas tutkimus, joka olisi ansainnut suuremman painoksen kuin Venäjällä nykyään tavalliset 400 kappaletta. Se olisi ilman muuta syytä kääntää myös suomeksi.

Yhdessä Oleg Kenin kanssa Rupasov on laatinut dokumenttijulkaisun politbyroon läntisiä naapureita vuosina 1928–34 käsittelevistä materiaaleista. Jatko-osa on ilmeisesti myös tulossa. Teos on rakenteeltaan sangen erikoislaatuinen. Lakonisten politbyroon päätösten ohella se käsittelee myös laajan johdannon ja laajat kommentaarit lähdeviitteineen, jotka osoittavat julkaisijoiden tuntevan monipuolisesti aiheeseensa liittyvät lähteet ja kansainvälisen kirjallisuuden. Teoksessa on myös erinäisiä liitteistä (mm. kansainvälisten sopimusten päivämääriä, hakemistoja, henkilötietoja ja valokuvia) ja se on sangen hyödyllinen niille poliittisen historian tutkijoille, jotka haluavat syvemmin tutustua tähän problematiikkaan.

Yhdessä erinäisten muiden asiakirjajulkaisujen kanssa koelma antaa myös venäläiselle asianharrastajalle aivan uudet mahdollisuudet oma-kohtaisesti perehtyä aikakauden poliittiseen dynamiikkaan, ja tehdä itse johtopäätöksiä. Tarve tällaiseen on Venäjällä ilmeisesti suuri, sattuneesta

syystä. Jäämme vielä odottelemaan Stalinin niin sanottujen erikoiskansioiden sekä salaisen poliisin asianmukaisten papereiden julkaisemista. Sitten kun tämä toivon mukaan lähiaikoina tapahtuu, voimme sanoa poliittisen historian tutkimuksen tältä osin päässeen laadullisesti uudelle tasolle.

A.I. Rupasovin ja A.N. Tshistikovin teos Neuvostoliiton ja Suomen välisestä rajasta vuosina 1918–38 rajoittuu näennäisesti käsittelemään hyvin kapeaa aihetta. Tämä ei kuitenkaan tee siitä mielenkiinnontonta, sillä asiaa on lähestytty monipuolisesti eikä tekijöiden asiantuntemuksessa tai käytetyn aineiston laadussa ja laajuudessa ole yleisesti ottaen moittimista. Mukana on molempien maiden aineistoa.

Tekijät kuvaavat melko yksityiskohtaisesti sitä, miten rajakysymyksistä neuvoteltiin ja viimein päätettiin Tarton rauhassa, miten raja käytännössä käytiin ja merkittiin, miten sitä vartioitiin, loukattiin, ylitettiin ja viimein varsin pitävästi suljettiin.

Oli monenlaisia rajanylittäjiä. Yleisesti muistetaan Karjalan kansannousun 1921–22 aikaiset apujoukot, pakolaiset ja vankileirien karkurit, mutta ylittäjiä olivat myös sellaiset hahmot kuin James Bondin esikuvana pidetty Sidney Reilly tai ns. Opperputin jutun terroristit. Meriraja, jonka salakuljettajat, kalastajat ja loikkarit ylittivät tavan takaa oli luku sinänsä.

Suomen raja ei ollut poikkeuksellisen ”vuotava” tai rauhaton. Puolan rajalla operoivat tuhatpäiset ”bandiittien” laumat samoin kuin Kaukoidässä

ja Kaukasuksella. Keski-Aasiasakin tilanne oli jos mahdollista vieläkin huonompi kauas 1930-luvulle. Toki Suomen ”rajamaa” muodosti eräänlaisen villin idän, joka poikkesi selvästi muusta Suomesta. Suojeluskunnilla ja erinäisillä muilla elimillä oli tällä alueella sekä erityistehtäviä että erityisvaltuuksia.

Kirja sisältää varsin paljon tietoa niin laillisesta kuin laittomastakin rajan ylittämisestä ja myös paljosta muusta aihetta sivuavasta, kuten venäläisestä omaisuudesta ja panttivankeina pidetyistä naapurimaan kansalaisista. Joissakin kohdin kirjoittajien näkökulma ehkä kuitenkin on päässyt liikaa määräytymään käytettävissä olevien lähteiden rajoitusten vuoksi. Vuoden 1918 punaisen hallituksen kanssa solmittu sopimushan toki tehtiin arkistoa varten ja siinä jäi käsittelemättä ajatus punaisesta Suur-Suomesta, joka kyllä oli tapetilla, kuten muistelmakirjallisuus osoittaa. Mitä taas tulee Petsamossa vedettyyn rajaan, sen ratkaisi Lenin henkilökohtaisesti, maanmiestensä riitelystä kyllästyneenä. Kirjoittajien joskus käyttämä termi ”valkosuomalaiset” kuulostaa hiukan huvittavalta, kun ottaa huomioon ettei maassamme ole esimerkiksi maantieteellistä vastinetta Valko-Venäjälle.

Käytetyn kirjallisuuden suhteen herättää huomiota, että sellaiset suomalaiset perusteokset kuin Matti Kososen ja Juha Pohjosen taikka Kimmo Rentolan, Jouko Vahtolan, Tuomo Polvisen ja Pekka Nevalaisen kirjat ovat jääneet käyttämättä, samoin kuin Tarton rauhanneuvottelujen pöy-

täkirjat. Myös lehtiaineistoa on käytetty hyvin rajoitetusti. Suomen ulkoministeriön arkistosta on tainnut jäädä huomattamatta rajanloukkauksia käsittelevä kokoelma, joka olisi havainnollisesti osoittanut sen, miten paljon tuliaseita käytettiin rajalla ja miten ihmisiä kuoli ja haavoitui keskellä rauhanaikaa, mukana naisia ja lapsia. Myös suomalaisten kalastajien kohtalot – nämä kun usein joutuivat pitkäksikin aikaa pidätetyiksi ajaututtuaan naapurin puolelle – olisivat voineet tuoda lisää väriä tarinaan. Mutta hyvä näinkin.

Kaiken kaikkiaan Rupasovin ja hänen kollegojensa teokset ovat mainio lisä maihemme välisen historian tutkimukselle ja ansaitsevat täyden tunnustuksen.

Timo Vibavainen